

A magyar nyelven megjelent első bányajogi értekezés

Közreadja: DR. IZSÓ ISTVÁN

A *Tudományos Gyűjtemény* – az első magyar tudományos folyóirat – 1824. évi IV. kötetének (Trattner, Pest) 19-53. oldalain érdekes bányajogi írás található Szent-Péteri Imre tollából. A 18. század végéig, a Magyarország területén is alkalmazott ún. *Miksa-féle bányarendtartás* és néhány egyéb bányajogi rendelet kiadásain kívül *Magyarországra* vonatkozó összefoglaló jellegű bányajogi munkákat csak kéziratos formában ismerünk. A 18. század végétől kezdve azonban egyre több ilyen kötet jelent meg, melyek közül a legismertebbek a következők:

Thomas Wagner: *Corpus juris metallici recentissimi et antiquioris. Sammlung der neuesten und älteren Berggesetze.* (Leipzig, 1791.)

Jurisprudence des mines en Hongrie. (*Journal des Mines*, Paris, 1806. IX. kötet, 112. sz. 282-283., 290-291., 296., 301-302. p.)

Faber Antal: *Principia Juris Metallici Hungarici.* (Pozsony, 1816. Belnay.)

Jung János: *Das Bergrecht in den sämtlichen össterreichischen Staaten.* (Wien, 1817 és 1822.)

Joseph Tausch: *Das Bergrecht des Österreichischen Kaiserstaates.* (Wien, 1817.)

Joseph Tausch: *Handbuch des Bergrechtes in den k. k. österreichischen, ungarischen, böhmischen und galizischen Staaten.* (Klagenfurt, 1817.)

Joseph Tausch: *Das Bergrecht des österreichischen Kaiserreiches I-II.* (Klagenfurt, 1822.)

Jurjevich, Joseph: *Institutiones Juris metallici Hungarici.* (Zágráb, 1822.)

E munkák latin vagy német nyelven kerültek napvilágra, kivételt közöttük csupán a *Journal des Mines*-ben kiadott francia nyelvű írás jelent. Éppen erre való tekintettel volt nagy jelentősége az első magyar nyelven közölt bányajogi értekezésnek, amit az alábbiakban teljes egészében, eredeti írásmóddal közlünk annak érdekében, hogy a bányászat- és jogtörténet kutatói számára könnyebben hozzáférhetővé tegyük. (A *Tudományos Gyűjtemény* ugyanis csak a legnagyobb könyvtárainkban, s ott is többnyire hiányosan található meg, az internetre pedig csupán néhány évfolyama került fel napjainkig.)

A szerzőről, *Szent-Péteri Imréről* sajnos nem sokat tudunk; *Szinnyei József Magyar írók élete és munkái* című lexikonjában sem szerepel. Ő magát „a Királyi Bánya Víz-szívó erőművekre ügyelő Tiszt”-ként mutatja be, aki külföldön végezte tanulmányait, és csak ezt követően térhetett vissza *Magyarországra*. A következő oldalakon változtatás nélkül újraközölt írásának érdekessége nem csak abban mutatkozik meg, hogy összefoglalja a hazánkra érvényes bányajogi előírásokat, hanem – kortársai közül elsőként – „magyarítani” igyekszik a német bányászati kifejezéseket.

Mivel a bevezető részben a selmeci bányászat történetével részletesen foglalkozik, életrajzi adatok híján arra gondolhatunk, hogy *Szentpéteri* az alsó-magyarországi bányavidéken, konkrétan *Selmecbányán* élt és tevékenykedett. Ezt a feltételezést erősíti, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* 1824. évi 1. számában (50-58. old.) A *Selmeczi Királyi Bánya Akadémiáról egy két szó* címmel jelent meg értekezése. Később, az 1830. évi II. számban még egyszer találkozhatunk a nevével a folyóirat hasábjain. (*Erdő mivelést tárgyazó Értekezés*, 45-85. old.) Családneve több változatban fordul elő: *Szent-Pétery*, *Szent Péteri*, *Szentpétery*.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a tanulmány nem csak bányajogi, hanem szaknyelvi és történeti szempontból is érdekes lehet napjaink kutatói számára, ami még indokoltabbá teszi újraközlését. Reméljük, hogy ezzel a szerzőt is sikerül kiemelniünk a feledés homályából.

A magyarázatra szoruló szavak, szakkifejezések mai megfelelőjét lábjegyzetben adjuk meg.

Statistikai Értekezés a Bánya-mívelésről és a Bánya-Törvényeknek rövid kivonása

Majd minden Bánya eredetét a pusztá eset bizonytalanságának tulajdoníthatjuk, anélkül hogy ezen állítással Eleink szorgalmatosságokat, és hasznos igyekezeteiket kisebbiteni igyekezném. Hasztalan is volna az akkor, amidőn a tőlök reánk maradt Bányáknak mai napig tartó mívelése, és az abból áradó hasznok, érdemüket naponként ditsóítik. De ha ők gyakran kis idő alatt számlálhatatlan kintseket nyertenek bányáikból; azt a Természet bőkezűségének, és vasszorgalmoknak tulajdoníthatjuk inkább, mint tudós ösméreteiknek: minden ember tudván azt, hogy kivált a Bányászságot tárgyázó tudományok, tsak a múlt század végével; legelőszőr ditső Mária Theresia Királyunk által oltalmaztatván és dajkáltatván kezdének virágozni.

Eleink egy feltalált értz-érnek mivoltát 50 helyen is kipróbálták; a mai takarékoság ezt büntetésre méltó dolognak ítélné; ők minden nyert jövedelmeiknek nagyobb részét új Bányák feltalálására, és a régibb, mostoha körülállások által szegény állapotra jutott Bányák gyámolítására fordították: mi a jövendővel nem gondolván, használjuk a jelenvalót, új Bányákat nem keresünk, és ha egy Bánya kis ideig a költséget nem fizeti, abba hagyjuk – mi lesz belőlünk, ha azon kutak, amellyekből 1000 esztendőök ölta nyerjük vert pénzünket, nem sokára kiszáradnak? és mint fogja ezt a maradék köszönni? – elég világos.

Hibázik az, aki a Bányát Fabrikákhoz hasonlítja; ezek károsok, ha esztendőnként bizonyos nyereséget nem adnak: de a Bányák gyakran 50 esztendei költségeket is kis idő alatt nagy uzsorával szoktak helyre pótolni, ha azokat igaz tudományi princípiumokból mívelték. Szeretett Fejedelmünk bölts állallátása, és alattvalójit boldogítani igyekező atyai gondoskodása állal indíttatván, nem engedte azon Plánumok tökéletesedését, amellyek szerint a Magyar Bányák kiárendáltassanak, vagy pediglen egészen a Privátusoknak¹ által adattassanak. Tsekély tehetségeim szerint igyekezem rövideden ezen két Projectumnak helytelenségét bebizonyítani.

Azok, akik a Királyi Bányákat Privátusoknak által adni kívánnák, így okoskodnak: Ha a privátus boldogul a Bányából, úgy a Felséges Kintstár is nyer; mert nem kis része nyereségének a Királyi Dézma és a Beváltás által (amelly tárgyacról alább a Bánya Törvények kivonásában bővebben

¹ Magánszemélyeknek.

értekezem) a Kintstárba foly; és azon kívül azon Státus² a leggazdagabb és hatalmasabb, amellynek Lakosai tehetősek, mint példának okáért Anglia. De ha a Privátus a Bányamívelésben koldussá lesz is, úgy (elfelejtvén a Polgárok tehetőségéről a Státusra alkalmaztatott következtést) a Kintstár semmit sem szenved.

Erre ez a feleletem:

A Státusok Conventiója, egybeértése, és az értz nagy haszna által is az arany és ezüst magának maradandó állapotot szerzett; többi érteink betsit a kereskedés, a mindennapi szükség, és a Luxus Camaeleoni változásai állapítják meg. Vagynak azonban ezek között olly értz nemek, és ásványok, amellyeknek a Hazában való megszerzése, ha az arra teendő költségek betseket feljül haladnák is, a Status javával, sőt gyakran megállásával is szorosan öszve van köttetve: példának okáért az ón; nem tsak, hogy a mostani értzolvastás mellett nála nélkül az aranyat s ezüstöt érteinkből ki nem hozhatjuk (ámbár a Hazánkban feltalált, de itt lábra nem kapott amalgamatio, vagy is kéneső által történő értznyerés ezen manipulatiót sok esetben, kivált a fa dolgában igen jobbítaná, amint azt Saxonia nálunk, ditső emlékezetű Born³ Consiliarius Úrtól tanúlt míveivel bizonyítja) de az ón addig, míg a Puska helyett más fegyvereket nem gondolnak ki a világ Tudósai, a Státusok fenttartására elkerülhetetlenül szükséges marad. – Szomorú állapotba volna helyeztetve akármedly Birodalom, ha az ón Bányáit azon okból, hogy ezen értzet szomszédjától oltsóbban veheti, mint amennyibe az a maga Bányájiban kerülne, felhagyná; azonban, Szomszédja a szükség és háború idejében politikai czélekből minden ónját magának tartaná meg. – A czin az ágyüöntéshez, és sok egyéb mesterségekhez elkerülhetetlen, és így tudnék sok ásványokat előadni, amellyeknek a Státusban magában történő nyerése, azt gazdagítja, boldogítja, sőt gyakran fel is tartja; tsak egy példát hozok még erre elő: – Szász Ország, ahol Bötticher⁴ által először kapott lábra Európában a porcellán tsinálása, és ennek titka tsak temérdek költségeknek reá szánásával tudódhatott ki más országokban, félvén, nehogy Béts, amely industriájától méltán tartott, a festésben is feljülmúlja porcellánja betsét, amint azt tartóssága által már régtől fogva tapasztaltuk, a Chróm értzet, amely egyedül határában találtatik, és legszebb sárga színt ad a porcellánnak, csak rettentő drágán és akkor is más értekkal vegyítve botsájtotta ki országából; a tisztítás tsupán chemiai úton nagy költsé-

² Állam.

³ Born Ignác (1742–1791).

⁴ Helyesen: Böttger, Johann Friedrich (1682-1719).

gekkel eshetett meg, és még ezen drága szín sem lehetett árnyéka a Saxonaiinak⁵. El nem állottak ezen igaz Statistikai princípiumokon alapodott Törvényektől, míg János Felséges Királyi Herczegünk sok ezerek reá költségével Steyer Országban⁶ a Kobaltnak⁷ ezen ritka nemét, mely a porcellánnak legszebb színt ad, fel nem találta; már most kéz kezét mos, tiszta Kobaldért tiszta chrómot nyerünk, és azon állapotban van a Bétsi Fabrika, hogy Felségünk birodalmában készült, száz személyre rendeltetett Porcellánnal kedveskedhetett Wellingthon Hertzegnek, mely mívet az ahoz értők a mai világ tsudájának nem helytelenül neveztenek.

Én ezeknek utánna a Bánya természetményeket (Bergwerks-Producte) két rendbe állítom. Az elsőbe jönnek a) a Conventziós pénzt tevő értzek, és b) azon értzek, és ásványok, amellyek nélkül legalább némelly időben a Haza el nem lehet, ámbár a reájok tett költségeket néha meg sem is fizetnék; a második rendbe illenek a vas (amellyet egy országtól sem tagadott meg a bő természet) timsó, nagy része a réznek, és egyéb ásványok, amellyek kereskedésbéli tárgyak. Ami a Conventziós pénzt tevő értzeket illeti, az ezt nyerő Bányákra, kivált ha régiek, és már többnyire kifogytanak, mint a Magyar Bányák, a Státusnak különös figyelemmel kell lenni; és ha kereskedésbéli fonteránnya (Handels-Bilanz) esztendőnként több vert pénzt viszi ki, mint amennyit nyer a külföldtől, mint Austria, úgy megtartása végett a saját országában nyert lat ezüstöt húsz latból vert pénzzel is szívesen fizesse ki; mert ez új kintse a Hazának, ezzel helyrehozhatja pénzének a kereskedés által elveszett részét, sőt nagyobbíthatja is belső gazdagságát; amidőn költségei sok ezer embernek élelmet adnak, a Tudományokat és mesterségeket előmozdítják, a Hazában maradnak, és egy Souilly és több hallhatatlan nevű Statistikusok pontos számvetéseik szerint legfeljebb 50 esztendők múlva ezer utakon visszafolynak a Kintstárba. – Az egyes Polgár, sőt egész Coalitiók, nem szoktak, kivált a Bánya dolgában egy emberi évnél továbbra gondoskodni; ha valamire akadnak, azt mentül elébb Familiájok ditsőségének neveltetésére kívánván fordítani, hamar kihordják; a Bőség idejében nem gondolkoznak a szűk esztendőkről, a víz és rossz levegő ellen nem tesznek okos előrendeléseket, míg a szűkség reá nem kényszeríti; akkor legnagyobb kintseik többnyire már kivágva, sőt majd mindég a könnyen nyert Jóság huszadik kézben is lévén, kis ideig küszködnek, és vívnek az elementumokkal, míg az erejeket feljül múltó költségeikbe belé unván, a bizonyos pénzt nem

⁵ Szászországának.

⁶ Stájerországban.

⁷ Kobaltnak.

költik illy elszegényedett Bányáikra, amelyek gyakran tsak századok után jutalmaztathatják meg a legserényebb munkás igyekezetét is.

De egy, kivált nagyobb tekintetű Státus, amelly ditső s maradandó lételét, nem úgy mint az egyes ember vagy Família, sok századokig bizonyosan előre láthatja; száz esztendeig is költhet Bányájára, tökéletesen meglévén győződve afelől, hogy a végzés s tudomány, szemes és tanult Bányász Tisztjei jól megfontolt plánumait utoljára is szép győzedelemmel koszorúzza unalmatlan igyekezetét, és százszorosan helyre üti a kintstár tsak mintegy költsönözött, és a Hazában maradt költségeit.

Azomban egy Privátus⁸ a legnagyobb készség, és szorgalom mellett sem mehetne semmire régi Bányáinkban, ezek Királyi költségeket kívánnak. Ő tsak a gazdagabbakat mívelheti, milliomokat az elszegényedtekre nem költhet, melly Bányamívelő (Gewerk) költhetne tsak egy vízhúzó (erőművre) maschinára, amellyet most építünk, 60 ezer ezüst forintokat? amidőn ugyan akkor a József Császár nevét viselő Erbstollen örök hegybűv, még felében sem lévén, már is több milliomokba került, anélkül hogy Bányáink ezen nagy Capitális Kamatjánál sokkal többet adhatnának, vagy tőlök 100 esztendő alatt, az Erbstollen bevégzéséig nagyobb kintseket reménylhetnének.

Eddig előadott soraim nem Fantáziák, de tapasztalás által bebizonyított igazságok. Selmetz históriájában sok tanúságokra akadunk, melly szomorú következtetései lehetnek a Bányákra vetett mostoha tekinteteknek, és egy bár kis idei atyai dajkálkodás is melly megbetsülhetetlen hasznokat szerzett a Hazának, még kevés esztendő előtt a Seegengottes, és Ferdinandischacht nevezetű két Királyi Bányák felhagyása rendeltetett, minthogy a reájok tett költségeket fabrikák módjára ki nem fizették; s azóta az egyik bár még nem hasznos is, több mázsa ezüstöt adott; a másik pediglen megyénknek egyik legjobb Bányája lett, minden két hétben 40-60 font arannyal vegyes ezüsttel kedveskedvén Ő Felségének.

Szaxóniában a Státus maga költségein kerestet Bányákat; azokat többnyire lakosinak engedi addig, míg szorgalmokat megjutalmaztatják, és utoljára, amidőn az egyes polgár koldussá válna további míveltetésekben, újra visszaveszi, és legalább fél századig új virágzásba hozni igyekezik, minekelőtte halálos Szententíáját kimondaná: tudván azt, melly ember életével kotzkázó, és temérdek költségekkel járó rettenetes munka legyen, az elhagyott bányáknak feltámasztása.

Reménylem, hogy állításom megerősítésére olly okokat hoztam elő, amelyek annak bebizonyítására is elégségesek, hogy az olly értznemek

⁸ Magánszemély.

és ásványok műveltetését, amelyek elkerülhetetlenül szükségesek, és gyakran a szomszéd országban oltsóbban árulhatnak, a Státus magára venni kénytelen; ha Conventziós pénzt, és gyakran lételét is fel akarja tartani. De a vas, timsó, és egyéb általam a második rendbe állított ásványok nem kívánnak műveltetésekre olly költségeket, hogy ezek a lakosoknak erejit felülhaladnák, és közönségesen olly gazdag jutalommal fizetik meg művelőjik szorgalmát, hogy a Státus soha sem tarthat a lakosok serénységének tsökkenésétől, és tőle függ egyedül, akar-é a Felséges Kintstár részére is efféle Bányákat tartani, minden félelem nélkül, hogy a Külföldtől kénytelenítessen valaha illy ásványokat vásárolni, tsak kereskedésbéli betseket úgy rendelje el, hogy a reájok tett költségek jutalommal térjenek vissza. Ha azon, minden Királyi Bányákat a lakosoknak által adni kívánó személyek, állításokat némelly okokkal gyámolítani látszatnak, és igyekezeteket legalább vétkesnek nem mondhatjuk is, de a másik fél amelly a Bányákat árendába adni akarja, Országunk Szent Törvényeit sérti. S mit nyerne a Haza ezen intézet által földalatti rablójító? Könnyen általláthatja az, aki ha tsak egy telket is bármelly kis időre adott Zsidónak árendába, minden zsírjából kiszíva, rongyosan kerülvén vissza birtoka. De ezen pontban is, nem igen tsekély bélátásom; de a Selmetzi megye történetei, és Hazánk Törvényei beszéljenek.

A Selmetzi Bányák munkáltatásának kezdetét kitapogatni nem lehet, az eredetéről költött sok mesék között e következő Traditio legnagyobb hihetőséget, és tekintetet szerzett magának: Ahol most Selmetz áll egy Sebenitz nevű pásztor ember a míveletlen vad bértzeken legeltette juhait; azonban 2 különös szép aranszínű gyíkok figyelmét magokra vonván, egy rakás kőben elbújtanak. Hevertében utánnok szaladt, de a követ szélivel hányni akarván; észre vette hogy valami dróttal egybe tartatik: ez a vastól lágysága által különbözvén, és nem tudván, mit adott a szerentse, gazdájának belőle mutatoul bevitt: aki bővebben tudakozdván, és a megjelölt helyen ásván, nagy kintseknek birtokosa lett. Sebenitztól akarják némellyek a Schemnitz nevet származtatni, és azon állapot, hogy Selmetz Királyi Bányaváros tziimerében a két gyík látszik, nem különben, hogy Selmetz felső vidékein azelőtt gyakran találtak ezüst drótot, a népmondának hitelességét növeli.

Akárhogy és midőn eredtek legyen is az ide való Bányák; igaz marad az, hogy ők második András Királyunk idejéig számlálhatatlan kintsekkel adakoztanak. Ezen Király Jeruzsálembe történt utazásának alkalmatosságával, a Bányák rész-szerint árendába, rész-szerint zálogba Zsidók-

nak adattattak. Később Hollós Mátyás⁹ alatt az Urak-völgyei¹⁰ (Herrengrund) és Felső-Magyarországi Királyi Bányák egy Ernst¹¹ nevű keresztelt Zsidónak zálogosították el, aki mint utóbbi Pétsi Püspök, ezen Bányákat a Gróf Thurzó Famíliának által adván, ők olly igen kirablották, és végső veszedelembé hozták; hogy megnyílván utoljára Országunk Naggyainak szeméik, örökös Törvényt hoztanak, amellynek ereje szerint a Bányáknak kiárendálása, és elzálogosítása örökre eltiltatott.

A Selmetsi Bányák ezen előadott, a mai világban újra hasznosnak vélt árendálás Systemák mellett, külömben is már mélyen leereszkedvén, és ott sok vízzel küszködni kénytelenítettvén, annyira elromlottanak, hogy minden héten csak a víz húzó költségek ezerekre szaporodtanak; a mélységben találtató gazdag értzek vízbe hevervén, a költség a jövedelmet száz ezerekkel feljül haladta. I-ső József Királyunk alatt a Selmetsi tájék Rákóczy kezeibe jutván, és ő nem győzvén a naponként megkívántató költségeket előállítani; a Pártütött Rendek parantsolatjára Bertsényi Kapitány 300 lovasokkal az 1708 esztendőnek Februárius Havában Selmetszen termett, hogy minden Selmetsi Királyi Bánya épületeket, és műveket porrá s hamuvá tegyenek. A lakosok a föld gyomrában kerestek menedék helyet ellenségeik ellen; tsupán Hell Mátyás, Hazája, és Fejedelme eránt lángoló hív indulatjaitól buzdíttatván, Bertsényinek lábaihoz borult, és a Bányák megtartatásáért rimánkodott: aki meggyőződven afelől, hogy itt még sok kintsek hevernek a föld alatt, és csak kedvezőbb környüállásoktól függ azoknak megnyerése, elállott vérengező feltételeitől, és a nép forró áldásaitól kísértetve eltávozott.

Azomban I-ső József Királyunk a Haza nyugalmát helyreállítván; kiürült Kintstárja nem győzvén Selmetsz költségeit pótolni, 1709-ben egy Tsászári kiküldöttséget rendelt, amelly azt végezte; hogy minekutánna a Bányák elromlott állapotjának helyrehozására 300,000 forint alig elegendő (akkori időben ritka kints) a Bányák egészen felhagyassanak; melly végzés a Felségtől jóváhagyatván, új gyászba borította Selmetsz lakosinak szíveit. A derék Hell el nem tsüggedett, semmi költségeket nem kímélvén, személyesen megjelent Bétsben a Felség előtt, esdeklett a Bányák további míveltetésének megnyeréséért, fontos okokkal támogatta kérését, és azt ígervén, hogy ezentúl kevesebb költségekkel fogja a vizet felhozni, a kegyelmes Fejedelemtől 30,000 forintokat nyert a Rosnyai Sóhivatalból, olly feltétel alatt, hogy ezentúl alkalmatlankodni ne merészeljen. A

⁹ Mátyás király.

¹⁰ Úrvölgyi.

¹¹ Ernuszt Zsigmond, Ernuszt János (?-1477) fia.

végzés s szerentse boldog kimenetellel jutalmaztatta meg a Nagy Hell hazafiúi igyekezetét; ezen 30,000 forint, és Hell voltak azon rúgó erők, mellyek a Selmetzi Bányákból azon időtől fogva máig 120 milliomot érő aranyat, és ezüstöt nyertenek a Felséges Kintstár részére. De Hellünk sírját tsak a buzgó háládatosság könnyei, és egy együgyű köoszlop sem teszi halhatatlanná.

Ezen előadott igazságok tükörül szolgálhatnak; mennyi Kintsektől fosztja meg az a Felseget, és Hazát? aki a Királyi Bányákat éretlen plánumaival romlásba hozza, vagy a körülállások súlya alatt nyögökkel mostohául bánik.

A Bánya Törvényeknek rövid kivonása, amennyiben azoknak ösmérete a közönség némelly részének hasznos lehetne.

A Bánya Törvény kiszolgáltatásról (Von der Bergrichtsbarkeit)

§. 1.

Az Austriai Német Örök Tartományokban minden Bánya Tiszt, dolgos, és mívelő (Gewerk) kivévén a Bánya rendtartásokat érdeklő ügyeket, és a Fejedelemtől ajándékozott Bányajóságok eránt folyó Pereket (Berg Lehnungs-processe) a helybéli Törvényt kiszolgáltató Hatalom alatt áll.

§. 2.

Magyar, és Erdély országban minden személy, akinek béri a Bányafizető könyvben (Bergcopey) jelenik meg, hozzátartozóival egygyütt egyenesen a Bánya Törvényszéktől függ, a többi Bánya Tisztek, és munkások ügyei a Fő Bánya Hivatalnál ítéltetnek el; ámbár a Birói hatalom végben vitele, és a foglalások közönségesen delegando a Bánya Törvényszékre (Bergricht) bízattatnak. Az előadattaknak, és némelly következőknek megértésére tudni szükséges, hogy Magyarországon 4 Fő Bánya Hivatal (Bergoberamt) áll fenn, úgymint a Selmetzi Fő Kamara Grófság, a Szomolnoki, Nagybányai, és Oravitzi Fő Inspectorátusok. Minden nevezett helynek vagyon, és Erdélynek Zalatnán egy különös Bánya Törvényszéke, amelly in Judicialibus dolgozik. Ezen 5 Districtualis Bánya Törvényszékek alá tartoznak azután több Substitutiók, – megjegyzést érdemel még az is; hogy az Igazgatást ügyelő Tisztek, és az ezekhez tartozó közemberek fizetése, nem az úgynevezett Bergcopey-ban, de különös könyvekben jegyeztetik fel.

§. 3.

Minden Bányamívelő, bármely karú s rendű légyen; a Bányauigyekben, a Bánya Törvényszéket, egyedül competens fórumának megösmérni tartozik.

§. 4.

Minden Criminális esetek a Fő Hivataloknak, vagy a Bánya Törvényszékeknek jelentessenek be; azonban a Főbenjáró ítélet, minden esetben, ha a perben fogott (Reus Conventus) egyenesen a Bánya Törvényszék alá tartozna is, mélyebb belátás, és helybenhagyás végett a Fő Hivatalnak adattasson elő. A helybenhagyás után, az ítélet tétel végben hajtása azon hivatalra bízattatik, amelly ezen Megyében a Főbenjáró Hatalommal bír (Jus Gladii). Azonban a Tisztek eránt hozott főbenjáró ítéletek a Bétsi Tsászári Kamara helyben hagyása nélkül végbe nem hajtathatnak.

§. 5.

A Helybéli Törvényt kiszolgáltató székek hatalma vagyon, akár melly rendű s rangú Bánya Individuumot megfogatni; ha azt hevenyében egy főbenjáró vétek elkövetésében kaphatja meg; de ezen esetet tüstént a Fő Bánya Hivatalnak, vagy Bánya Törvényszéknek bejelenteni köteles.

§. 6.

A Districtualis Bánya Törvényszékek mindenkoron decisive végeznek, kivévn a főbenjáró, és Cassatiót érdemlő eseteket; a Substitutiók tsak instruendo.

§. 7.

A Bányaperekben tsak négy előadás engedtetik meg; úgymint a panaszs, menség, Replica, és Duplica. Hatot, a Felsőges Magyar Udvari Cantellária különös engedelme nélkül írni nem szabad.

§. 8.

Amelly rész a Bánya Törvényszék ítéletével meg nem elégszik; azt a Nagy Méltóságú Királyi, és onnan a Hét Személyi Táblákra felviheti. Néha a Bánya Fő Hivaltat, és Felsőges Bétsi Kamarát is, mint rendkívül való appellatorium fórumokat tekinthetni.

§. 9.

Azon fél, amelly az ítéletet feljebb vinni akarja, a kihirdetés után harmadnappal a feljebbvitel okait elő adni kénytelen; külömben az ítélet törvényes erőt nyer. Azomban ha ezen fél, a motívumok benyújtása után a pert rendes útján nem viszi elő; büntetésül 50 arany forintokat fizet.

§. 10.

Az idegen Törvényszékek előtt való megjelenés, és Tanúbizonyoságtétel a Bánya Bíró tudta, s engedelmé nélkül szorosán tiltatott; illy esetekben a Tanúkat a Bánya Bíró állítja élő, és a vallomások authenticatiójának is az ő jelenlétében kell megtörténni; melly dolog természetesen vice versa is értetődik.

A Bányakémlésről¹² (Vom Schürfen)

§. 11.

Idegen határban, és más Jóságában Bányát kémleni nem szabad. A Bányát mívelni kívánónak szükség tehát magát a Megyebéli Bánya Törvényszéknél jelenteni, és tőle a szükséges engedelmet megnyerni.

§. 12.

Ezen Bányakémlést megengedő Levélben, a Kereső nevének, a megyének, és hegységnek, amellyben; nem külömben az időnek, ameddig kereshet, pontos feljegyzése parantsoltatik.

§. 13.

A Bányát kémlő ezen engedelem Levelet a Földes Urnak, vagy az Uradalmi Tiszttségnek bemutatni, és véle a megeshető kár eránt meg egyezni tartozik.

A Bánya gyanításról (Vom Muthen)

§. 14.

Ha valaki maga szorgalma által kikémlt ásványok fekvőhelyeit (selbst erschürfte Fossilien-Lagerstätte) felhagyott bányaépületeket, arany

¹² Bányakutatásról.

vagy Salak mosásokat (Gold und Schlackenwäschereyen) a bányamíveléshez szükséges vízfolyásokat, elromlott értztörő malmokat (Pochwerke) s efféléket saját birtokául elnyerni kíván: tehát ezeket a megyebéli Bánya Törvényszéknél kérni tartozik, és ezt nevezzük Bánya gyanításnak.

§. 15.

A kősó, sósvíz, és salétrom főzések nem tárgyai a Bánya gyanításnak, minthogy az ezeknek műveltetésére szükséges Jusst a Fejedelmek magoknak hagyták fel. Azonkívül Magyarorszáiban a kőszén a Földes Uraságok szoros tulajdona lévén, ezt szintűgy nem gyaníthatni.

§. 16.

Maga a Felsőleges Fejedelem is alája vagyon vettetve azon törvénynek, melly szerint a só, salétromot, és a maga jószágaiban találtató kőszént kivévén, minden egyébféle Bányát a rendes Bánya Törvényszék előtt gyanítani köteleztessen.

§. 17.

A Királyi Bánya Tiszteknek, hivataljok megyéjében magok részére bányát gyanítani nem lehet. Egyáltalában eltiltattak ettől a Törvényes időt el nem értek, az ezekben megtébolyodottak, és a Zsidók.

§. 18.

A Királyi Bánya Tisztek, őseikről maradott, vagy házasság által nyert Bányáikat csak a Felsőség különös engedelmé mellett művelhetik.

§. 19.

A Zsidók, Hazánk törvényei szerint, az Alsó-Magyarországi 7 Bányavároshoz 7 mértföldnyire közelíteni nem merészelnék.

§. 20.

A gyanító írásban, amellyet ki ki a Bánya Törvényszéknek beadni tartozik; e következő tárgyakat egész pontossággal, és világosan kell feljegyezni; úgmint: az érdeklött Környék helyheztetését; a Hegység (Gebirg) nevezetét; az értz-ér tsapatját és dűlését (Streichen und Fallen oder Verflächen der Erzader); a nevezett ér valaha munkában volt, de felhagyattatott? vagy pedig a hegység ezen pontban még műveletlen-é? minő használható ásványok találtattak, vagy reményltetnek? a gyanító ezen bá-

nyáját pintze vagy kút formán* kívánja-é elkezdni, és továbbá mívelni? és mi nevet kíván adni új bányájának?

* Buzgó hazafiúi igyekezetem teljesítésében sokkal több nehézségekre akadtam nyelvünkben; amint előre gondoltam volna. A német nyelv majd minden tudományban, de kivált a Bányászságot tárgyazókban, amellyet számtalan esztendők ólta mível; technicus terminusait annyira megszerzette; hogy ebben többet kívánni sem lehet. Melly hegyekre halmozott nehézségekkel küszködik ezen pontban a Magyar író? mélyen érzette az, aki Literatúrának, tsak a múlt század végével kezdett felébredésével, és annak máig nyert győzedelmeivel ismeretes. A nyelv az egész Haza tulajdona; annak bővítése, mívelése, s tsinosítása minden buzgó Hazafinak szép kívánása és az ahhoz értőnek kötelessége. Ha egy embernek bármely remek új szavát, addig elfogadni nem tanátsos is; míg nyelvünk illy új szó nélkül nem szűkölködik, és az egész Haza, legalább annak virágja, helybenhagyása, és véle élése által be nem vette: azért mégis menthető, sőt gyakran szükséges igyekezet marad az; ha azon esetben, midőn némelly tárgyakat anyai nyelvünkön kimondani nem tudunk, vagy más nyelvekből költsönözött, vagy magunk által talált új szavakkal élünk. Tsak óvjuk magunkat azon Dictátóri módtól, melly szerint szüleményeinket minden kifogás feljűlvőlőknak tekintsük. Ezen érzeményekkel mertem én eddig s kívánok ezentúl is némelly szavakat bővebb megfontolás végett a Hazának előadni. Egyedül a Tudományos Gyűjtemény, amelly magának már eddig is maradandó érdemet, és annak nagy lelkű előmozdítója a háládatos Hazában halhatatlan nevet szereztenek, lehet az az út, amelly által a Nemzet érdemesebbjei nyelvünk mívelésének elő lépéseiről tudósíttathatnak, akik a szükségtelen vagy nyelvsértő szavakat rostálhatják, elfelejtethetik, a jóknak találtakat pedig polgári jussal megajándékozhatják, sanctionálhatják. Mert ha pór népünkre ügyelünk, vagy senki sem áldozik a Haza oltárán igyekezetének, és huzgó Hazafiúságának gyümöltseivel; úgy elvész nyelvünk, vagy legalább nem halad az óriási lépésekkel tsinosodó szomszédokéval.

Én tsekély korom és számtalan hátráltató mostoha környülállások miatt, amellyek éltem nagyobb részét búval boríták, és kenyerem megszerzése végett idegen nyelveken előadott Tudományok tanulására, és folytatására szorítottak: szeretett anyanyelvemben úgy, amint óhajtottam volna, előre nem mehettem. És minthogy Nagy érdemű Ts. Márton Józef Úrnak tsak 1816-ki Lexiconjával bírok [*Három nyelvből készült oskolai lexikon, vagyis szókönyv, mellyet a magyar ifjúság számára most harmadszor deák nyelvel megbővítve kiadott ... Első darab: Német-magyar-deák rész. Második darab. Magyar-német-deák rész.* 1816. – A szerk.]; méltán reménylhettem, hogy újjabb nagy ditséretű s teljesebb kiadásában, Bányász tudományainkat érdeklő több magyar nevezetekre akadok. Azért azon dolgoknak,

§. 21.

Számos nem egyesült Bányamívelő Társaságoknak (Gewerkschaft) szoros közelítéseit; az unalmas és jószágot vesztő pereknek elkerülése végett meg nem engedtetik.

amellyeknek Magyar nevét nem találtam, vagy ritkábban hallottam, általam adott nevezetekhez, más nyelvbéli értelmeket bővebb megfontolás végett, mellé iktattam. Addig, míg az új szókönyvet megszerezhetném, számtalan Technikus Terminusaink közül ezen két nevezetet: Schacht és Stollen veszem fontolóra. A Schachtot Márton Úr bányamenetelnek nevezi, németre fordítva Berggangot tészten; de a német Berggangja alatt értzeret gondol. Ha Bánya-lemenetelnek hívnánk is, azért nem világosodna értelmünk, mert sok Stollen is lefelé vezet. Én eddig azért neveztem Kútforma Bányának, mert sokaknak érthető módon kívánnék írni, ámbár ezen nevezet is szónak be nem vehető: ez csak annyi, mintha a vizet szomjúságot oltó nedvnek, vagy mosdószernek, vagy a boráros nyereségének mondanánk. A Só Bányász aknának nevezi, és ha ez az ideák öszeveverése miatt nem tetszene, írjuk a kúttól származtatva Kutának, így lett talán a rútból ruta, a búból buta s a. t.

A Stollen név magyarozatját Márton Úr Szókönyvében nem találtam. Vízérvényes Bányának nem nevezhetjük, mert a Stollenek majd fel, majd lefelé mennek; én a feljebb előadott oknál fogva pincze forma bányának neve alatt adtam elő. Nem volna e jobb a hegybúv nevezet? ítéljen a Haza.

Így neveztem én a Streichent csapatnak; a Fallen vagy Verflächent düllésnek, a Gewerket Bányamívesnek; a Bergcopey-t Bányafizető könyvnek; a Schürfent Kémlésnek; a Muthent gyanításnak; a Gewerkschaftot Bányamívelő Társaságnak; az Erbstolnert örökös hegybúvásznak; a Grubenfeldet Bányamezőnek; a Verleihent Bánya ajándékozásnak, a Lehenträgert Fejedelmi jutalom jószágot nyertnek; a Gangot menetnek, a Kluftot nyílásnak; a Lágert helyezetnek; a Flötzet Márton Úrral területnek, a Feldmaaszt mező határnak; a Scharungot egybejövetnek; a Markscheidert földalatti mérőnek (mert a Határosztó nevezet ezen Tiszt foglalatosságának csak igen tsekély részét tárgyazza); a Mark-Eisent határvasnak, a Schurfot jel darabnak; a Schurfsteint jelkőnek; a Lehent jutalom résznek; a Säufen-werket fúlasztó mívnek, a Schlackenwäschereyt Salak-mosásnak; a Feldortot mezővégnek; a Weilarbeitot késlő munkának; a Schuszrinnet lövő tsatornyának, a Göpltekemívnek, a Fristungot halasztásnak, a Grubenwettert Bányaszélnek; a Steigent emeledésnek, a Flügelortot Szárnymezővégnek; a Zimmerungot faerősítésnek, a Wetterschachtot Szélkutának; az Abtäufent lemélyesztésnek; a Laufot futásnak; a Wassersaigét és Wasserleitungot vízfolyásnak, a Verbaut veszteségnek, a Haldensturzot kőhalmazatnak.

§. 22.

Az értz-eret (vagy egyéb bányajószágot találónak a gyanító írás beadásáig, külömbféle határnapok szabattattak ki, úgymint:

§. 23.

A Bánya kémlőnek 3 nap. Az aranymosónak, aki a mosás által vette az értz-eret észre 14 nap; és az örökös hegybúvásznak (Erbstollner) ha munkája alatt egy értz-eret vágott keresztül 6 hét.

§. 24.

Ezen törvényes határnapok sikeretlen elmúlásával a találónak találmányát, akármelley idegen magának elgyaníthatja.

§. 25.

A gyanító írás beadásának alkalmatosságával tartozik a gyanító az úgy nevezett gyanító garast, mintegy törvényes taxát lefizetni, és állításának bizonyosságául egy darab értzet bemutatni.

§. 26.

A Bányász-Bíró, vagy a Substitutus a gyanító nevét, és ezen írás beadásakor volt fertályórát feljegyzti, és ha egy Királyi Tiszt a Felsőges Kintstár részére gyanít; magának a gyanító írás törvényesen lett beállításáról, rendes Tanúbizonyosság-tévő levelet adasson.

§. 27.

A szabadon fekvő és ezelőtt még soha el nem ajándékozott Bányamezőket (Grubenfeld) a Törvény szűnő Ünnepp-napokban is (Panferien) szabad gyanítani.

§. 28.

Bírói Szemlátomások¹³ (oculata) alkalmatosságával előszóval is lehet azonközben gyanítani; tsak szükség az írottat mi hamar utánna a rendes úton beadni.

¹³ Helyszíni szemlék.

§. 29.

Tsupán az örökhegybúvak¹⁴ (Erbstollen) nem gyaníthatnak a Bánya-Bíró vagy Substitutus előtt; ezeket a Fő Bányahivatal Elölülőjénél kell gyanítani.

§. 30.

A gyanító írás beadásával a gyanító tsak Elsőségi Juszt (Jus ad rem) nyer; a Birtokhoz (vagy Jus in re) tsak a törvényes ajándékozás által juthat.

A Bányaaajándékozásról (Vom Verleihen)

§. 31.

Ha a törvényesen gyaníttatott tárgy valóban a szabad mezőben fekszik és a Bánya-Bíró, vagy Substitutus minden, a gyanító írásban foglalt környülállásokról meg van győződve; akkor a Törvényszék ezen gyanított tárgyat törvényes szemlátomás nélkül is elajándékozhatja.

§. 32.

Külömböző esetben a Bánya-bíró, Substitutus, avagy kiküldöttje a Szemlátomást megteszi; melly törvényes esethez a találató szomszéd Bányamívelő Társaságok meghívatnak, ellenmondásaik felvételnek, elítéletnek, és minden környülállások a Törvényszéknek bejelentetnek.

§. 33.

A Bánya-bírónak hatalmában áll, ha különös zavart okozó környülállások elő nem fordulnak, a gyanított tárgyat, mindjárt a helyszínen elajándékozni; és a Törvényszék tsak jóváhagyó hiteles bizonyágtévő levelet ad az ajándékozást kérő gyanítónak, vagy úgynevezett Fejedelmi jutalom jószágot nyerttnek (Lehenträger). A Substitutus ezen, tsak a Bánya-bírónak adott hatalommal nintsen felruházva.

§. 34.

Egy hegybúv, és akna vagy kuta (Stollen und Schacht) tsak akkor ajándékozathatik el; ha valósággal egy meneten, nyíláson, helyhezeten

¹⁴ Altárók.

vagy területen (Gang, Kluft, Lager, oder Flötz) találtak: különben a ké-
rő tsak kereső Juszt nyer; és ha azután értz-érre akad, azt a törvényes úton
gyanítani tartozik.

§. 35.

Az arany, ezüst, és rézbányák kerületeiben, felséges engedelem nél-
kül, a faszükség következéseinek elkerülése végett; vasra gyanítani nem
szabad: kivévn ha a vaskő a fent nevezett értz-hutákban, mint az olvasz-
tás segédeszköze (Zuschlag) szükséges lenne.

§. 36.

Minden fejedelmi jutalom jószágot nyert köteleztetik; Bányáját a meg-
ajándékozás után 14 nappal elkezdni: különben az újra a fejedelmi
szabad mezőbe esik (Verfällt ins Landesfürstliche Freye).

A Bányamező kijegyzéséről és a mezőhatárokról (Vom Einschürfen und Feldmaaszen)

§. 37.

Minden fejedelmi jutalom jószágot nyertnek kötelessége, mindjárt a
megajándékoztatás után Bányamezejének határait a föld színén kijegyez-
ni: hogy más Bányát mívelni kívánók tudhassák, mennyire közelíthesse-
nek az öregebb Bányamívesnek.

§. 38.

A mívelő Társaság elkészítvén a Bányamezejének kijegyeztetését il-
lető plánumot, azt a helybenhagyás végett a Bányatörvényszéknek beadni
tartozik.

§. 39.

A Törvényszék ezen fő környüllállásokra¹⁵ veti figyelmét, úgymint: 1-
ör Ha régibb szomszédok találtak; nem vesztenek-e ezek az új Bányamező által törvényes jussaikból? vagy nem fognak-e jövendőben is törvénytelenül károsodni?

2-ör A mező valóban az elajándékoztatott értz-éren jegyeztetett-e ki?

¹⁵ Körülményekre.

3-or A hossza és szélessége a törvényesen kiszabott határt által nem hágja-e?

4-er: Két értz-erek egy mezőben többször öszve nem jönnek-é? (Überschaarungen) melly környüállást a perek elkerülése végett a lehetőségig eltávoztatni szükséges.

§. 40.

A Bányamező kijegyeztetését illető plánumnak jóváhagyása után, a törvényszék által egynéhány Táblabírák a kijelöltetés végett kiküldettettek: melly munkát egy felesküdt Földalatti mérő¹⁶ (Markscheider) viszen véghez; és ehhez minden szomszéd Bányamívelő Társaságok meghívattatnak.

§. 41.

A mezőhatárnak végei számolt kövekkel a föld színén kijelöltetnek, ezeknek száma feljegyeztetik, az eredeti plánum a Törvényszék Irótárjába tétetik; és a Társaságnak, Jussai fenttartására, egy hiteles Leírás adattatik által.

§. 42.

Előre való bejelentés és egy törvényesen kiküldött személy nélkül, semmi elveszett határvöket újjal feltserélni, vagy pedig, ha a környüállások kívánnák; másuvá helyheztetni nem szabad.

§. 43.

Ha két szomszéd Bányamívelő Társaságok a földalatt Bányájikat egymás erányában ált lyukasztják (durchschlägig werden vagy löchern) és az egyik vagy másik fél károsodottnak véli magát: akkor az egyiknek kérésére, mindkettőjöknek a Bánya Törvényszéki békejel (Friedzeichen) küldtetetik által.

§. 44.

Ezen békejel közönségesen egy fából faragott kereszt, és békét s egyességet parantsol a dolognak törvényes megfontolása, elintézése, és bevégzéséig: addig a kérdésben forgó pontban minden munka megszűnik.

¹⁶ Bánya-felmérő.

§. 45.

Ha a Bánya Törvényszék a Tárgynak felmérése nélkül a peres dolgot törvényesen el nem intézheti; akkor ezen ügyben egy Földalatti mérő eskettetik fel és a munkánál mind a két fél kiküldöttjeinek megjelenni szabad. Ha a perlő felek ezen munkával meg nem elégednének; tehát ezt egy más, szintűgy felesküdt Határosztó újra felveszi: ha a két munka megegyezik, úgy törvényes ítéletté válik; különben a pert egy harmadik Földalatti mérőnek munkája ítéli el.

§. 46.

A Pernek bevégzéséig, azon esetben ha az első ítélet feljebb is találna vitettetni (appelláltatni); a peres pontban nyert értzek, egy részre nem hajló, jó erkölcsű Bányász altiszt (Huttmann) által feljegyeztetnek: az azokból nyert jövedelmek pedig (Gefälle) a végső ítélet kihirdetéséig törvényes zár alá vétettetnek.

§. 47.

A Per bevégzésével, vagy ha perre nem került volna is a dolog; minden ált lyukasztott pontokban, a Törvényszék kiküldöttjének jelenléteben határvas (mark Eisen) verettetik: hogy mind a két fél nyilván láthassa, meddig terjedjen Birtoka?

§. 48.

A' Bányamívelő Társaság szabadságában áll, magának egy és ugyanazon értz ér tsapatja után több mezőhatárokat is ajándékoztatni: tsakhogy addig, míg a mezők földalatt keresztül nem verettetnek; minden mezőben egy menetet, vagy más nyilást munkában tartani köteles.

§. 49.

A Bányamezőknek törvényesen kiszabott mértékjei alsó és felső Magyar Országban különböznek.

§. 50.

Alsó Magyar Országban 1791-ik esztendőttől fogva a hegybúvi mezőhatárnak hossza 224 Bányaal, szélessége 56, vagy is 12,544 négyszeg öl. Az aknai vagy kutai mezőhatárnak hossza 112, szélessége 84, vagyis 9408 négyszeg öl.

§. 51.

Felső Magyarországban a Bányamező határ egy fő, és 9 közönséges jeldarabokból (Schurf) áll. A fő jeldarab olly négyszeg, mellynek minden oldala 2 jutalom részt (Lehen) téssen. A közönséges jeldarabnak hossza 2 széle 1 jutalomrés. Egy jutalomrésnek hossza 7 Bányáöl.

§. 52.

Magyarországban és Austriában, a fúlasztómívek (Säufenwerke) és Salakmosásoknak (Schlackenwächseren) mezőhatárjai, a környék fekvésétől függenek.

§. 53.

Ahol a munka egy széles völgyben, vagy keskenyebekben a hegy mindkét oldalán gyakoroltathatik; a mezőhatárnak hossza 8, széle pedig 7 jutalom rész.

§. 54.

Aholott pedig a keskeny völgyeknek tsak aljában lehet ásványokat fúlasztani, és salakot mosni, a mezőhatár a völgy hosszában 10 fejedelmi jutalom részeket, azaz 70 Bányáölet téssen.

**A Bánya munkáltatásának feltartásáról
(Von der Bauhaft Erhaltung)**

§. 55.

Minden Bányamező megtartja Jussait addig, míg abban a munka, a Törvény által parantsolt erénységgel folytatattik. Ha 14 napig minden munka nélkül maradt; akkor bármelly idegen által elgyanítottatik: ha a birtokos azt törvényesen nem halasztotta.

§ 56.

Ha egy Bánya Társaságnak több szomszéd mezei föld alatt átlukasztattak; úgy ezen mezők, a Társaság kérésére, a Bánya-Törvénszék által egyesítetnek (copuliren) és ezentúl nem szükséges a menetet, vagy nyílásokat annyi mezővégekkel (Feldort) munkáltatni, amennyi mezőhatárokat foglal magában az egyesített darab: tsak minden időben, ha kíván-

tatnék, ezen dolog eránt szóló hiteles Iroványt mutathasson elő a Társaság.

§. 57.

Ha a Bányáknak serény munkáltatásokat mostoha idők környüállásai, vagy igen költséges, ezen Bányát érdeklő intézetek, p. o. Tavak, s erömlöveknek (maschina) építései hátráltatják: akkor a Törvénszék a késő munkát (Weilarbeit) engedi meg. Ezen engedelem idejében elég, ha a Társaság bebizonyíthatja: hogy kemény kőben fél, szelíd munkában pedig 1 lányit dolgoztatott ki 14 napok alatt.

A Bánya Jussoknak¹⁷ elhalásáról
(Von der Verlegenheit der Bergwerke)

§. 58.

A' Társaság elveszti Bányájához való Jussait, és az a fejedelmi szabadba esik a következő esetekben, úgymint:

1-ör Ha 14 nap alatt a Bányába semmi sem dolgoztatott.

2-or Ha valaki egy halasztott mezőnek művelésére jelenti magát; kérésének valósága szembetűnő: és a Birtokos a Bánya-Törvénszék megintése után sem fog serényen a munkához.

3-or Ha egy halasztott Bánya az engedett idő után, újra a Törvénszék előtt nyomós okok előadásával nem halasztatik, vagy munkába nem vétetik; és

4-er Ha Tseh Országban a Társaság a Földes Úrnak tartozó rendes fizetést 4-szer egymás után letenni elmúlatta.

§. 59.

Az olvasztó Huták és értztörő malmok (Hütten und Pochwerke) a fejedelmi szabadba esnek, ha a hengerek tsapjai, és karikáji hibáznak¹⁸, és a lövő tsatorna (Schuszrinne) levétetett, vagy elrothadt.

§. 60.

Ha egy, a fejedelmi szabadba esett Bánya, minekelőtte más valakitől a Törvénszék előtt gyanítottatott volna; a volt Társaság által bántódás nélkül 12 hetekig újra műveltetik: régi jussait visszanyeri.

¹⁷ Bányászati jogosultságnak

¹⁸ Hiányoznak.

§. 61.

Tseh Országban a Szabadba esett Bányáknak gyanítóji, a kötelek, edények és szerszámoknak birtokába is jutnak; nem külömben azon néha talált értznek is; amelly már kiásattatott, de a Bányából még ki nem vitette-tett.

§. 62.

Magyar Országban, és Austriában tsak az a gyanítóé; ami a tekermívekben¹⁹ (Göpl),hegybúvakban és kutakban megszegezett, vagy olly erős, mintha oda volna szegezve (nagelfest).

A Bányahalasztásról (Von der Fristung)

§. 63.

Mostoha körülállások, vagy elháríthatatlan nehézségeknek beállása-akor a Társaságnak írásbeli folyamodására, a Bánya Törvényszék megengedi: hogy addig, míg ezen körülállások vagy nehézségek elhárítását reménylhetni; Bányájukat míveletlen hagyassák: és ezt nevezzük Bányahalasztásnak (Fristung).

§. 64.

A halasztásra engedtetett Törvényes idő alatt, a Társaság nem tarthat attól; hogy munkában nem álló Bányáját más valaki elgyaníthassa.

§. 65.

A Törvény tsak a következő okokat rendelte méltóknak arra, hogy megjelenésekkor a bánya halasztathasson, úgymint:

1-ör A földalatti Bányavizeknek olly nagy megáradásokkor, hogy azokat rendesen meggyőzni mostanság lehetetlen.

2-or Ártalmas bányaszelekre (böse Grubenwetter) jutván.

3-or Midőn a nagy hófúvások, és a víz által elszaggatott hidak miatt a Bányához közelíteni lehetetlen.

4-er Mostoha Státuskörnyülállásokban²⁰, nagy drágaság, és pénzszüke idejében.

¹⁹ Felvonókban, lójárgányokban.

²⁰ Állami viszonyokban.

5-ör Ha a Társaság némelly, ezen Bányájának nagyobb virágzását tárgyazó igen költséges intézetekbe kezd.

§. 66.

Ha a Törvényszék által engedtetett halasztási határidő elmúlásával, az előadott környülállások semmiben sem jobbultanak volna; új halasztási határidő engedtetetik, ha más idegen ezen nehézségeknek meggyőzésére és a Bánya serény munkáltatására magát nem jelenti, mert ezen esetben az illető Társaság ezen Bányájának Jussait legalább késelő munkával feltartani köteles.

Az örök hegy-búvokról (Von Erbstollen)

§. 67.

Az örökös hegy-búvás mezőhatárok által fel nem tartóztathatik; hanem céljainak végbehajtására serényen munkálkodik úgy, amint igaz Tudományi szempontokból leginkább reménylheti: hogy a körül fekvő Bányáknak vizeit letsapolhatja, és azoknak friss szeleket szerezhet.

§. 68.

A pereknek eltávoztatása végett azt rendelte a Törvény: hogy az örök hegy-búvoknak magassága legalább öt negyedrészt, és szélessége fél ölet tegyen, s emeledése (Steigen) 100 ölben egy ölet feljül ne haladjon. A mai Tudomány tapasztaláson épült szempontjai szerint, az örök hegybúvak 100 ölben tsak egy lábnyira emelednek; ezen munkáltatás által későbbre halasztván a levegő megrekkenését, és az abból származó ártalmas bányaszeleknek megjelenését.

§. 69.

Az örökös hegy-búvásznak szabadságában áll; fő célján kívül, az oldalaslag fekvő Bányák alá, szárnymező-végekkel (Flügel-örter) kiterjeszkedni.

§. 70.

Ha azomban az örökös hegy-búvás nem akarna némelly, bármelly távol fekvő Bányának, szárnymező-véggel segítségére jönni; úgy ez a Bir-

tokosnak, vagy más idegennek is megengedtetetik: melly esetben a közös örök hegy-búvban a Törvényszék kiküldöttjei által határvas verette-
tik; mert kinek-kinek jussai elvesztésének terhe alatt, kötelességében áll:
a maga részében a víz lefolyására szolgáló réseket, és tsatornákat, és a
hegy-búvznak fával vagy kőfallal lett erősítését, jó karban tartani.

§. 71.

Az örökös hegy-búvásznak, a Törvényszék tudta s engedelmé nélkül
is szabad; bármely idegen mezőben, hegy-búvja szükségére szolgáló szél-
kutákat lemélyeszeni. (Wetterschächte abtäufen). De költsönösen szin-
tűgy köteleztetik másoknak a maga futásán (Lauf) és kutájában, az értzek
és köveknek kihajtását (Treiben) megengedni; ha maga ugyanakkor nem
hajtat.

§. 72.

Ha az örökös Hegy-búvás idegen mezőben a maga szél-kutájával egy
még nem ösmért menetet értzesen vág keresztül; a kuta-vágásában nyert
értz az ő tulajdona. De ha egy már munkában álló menetet vert által, ak-
kor a Bányabirtokos néki, szél-kutájára, ezen menet vagy nyílásnak el-
éréséig fizetett költségeit visszatéríteni tartozik.

§. 73.

Ha az örökös Hegy-búvás idegen mezőben egy menetet vagy nyilást
ver keresztül, ha örök hegy-búvját ezen értz-ér tsapatjának mentiben viszi
is; minden esetben a hegybúv vágása a Búvásznak tulajdona.

§. 74.

Ha az örökös Hegy-búvás egy bányának vizeit letsapolja, és annak
friss szeleket szerez, akkor ezen Bánya föld alatt nyert kintseinek heted-
része ötet illeti; azonkívül ezen Bánya addig, míg az örök hegy-búv me-
zejében munkáltatik, a költségekné negyedrésztét fizeti.

§. 75.

A feljebb előadott Törvényes okoknak elő fordulásával, az örök hegy-
búv is halasztathatik. A halasztási határidő közönségesen 1 esztendő, és
1 napot tészén. De az alatt mégis legalább egy lábnyit kivágni, és a vízfo-
lyást, és fa, s kőfal erősítéseket (die Wassersaige, Zimmerung, und Mau-
erung) jó karban tartani szükséges.

§. 76.

Az örök hegy-búv el veszi Jussait: ha alatta, 7 vagy 8 ölnyire mélyebben más veretett keresztül; és ha a vízfolyás és ha a fa, s kőfal erősítések rossz karban találtnak.

A Beváltásról és Dézmáról
(Von der Einlösung und Frohne)

§. 77.

A beváltás alatt azt értjük, ha a Bányamíves, némelly nyert ásványait kénye szerént el nem adhatja, vagy maga szükségére nem fordíthatja: hanem azokat az Ország Fejedelmének bizonyos megállapított pénzbeli fizetésért általadni köteles. A Dézma bizonyos procentumokból áll; amelylyek a nyert ásványoktól a Felső Kintstárnak fizettetnek; minden külömbiség nélkül, a beváltás alá tartoznak-e, vagy sem?

§. 78.

Azomban nem kell minden Bányatermesztményt a beváltásba adni; mint nem minden ásvány van a Dézmának alá vettve.

§. 79.

A beváltatni parantsoltott értzek a következők, úgymint: az arany, ezüst, kényeső, réz, ólom és a kobaldértz. A réznek 17-ik és kobaldnak 10-ik része a Felső Kintstáré.

§. 80.

A következő természetmények a beváltás alá nem tartoznak; de tőlök dézma fizettetik; úgymint:

A piskoltz (Antimon) a Törvényszék által megállapított betsinek²¹ 17-ik része.

Minden mázsa vaskőtől, ha a Bányák vesztességben (Verbau) nintsenek, alsó Magyarországon 4 krajtzár fizettetik.

A zöld rézmésznek (Berggrün) 12-ik része természeti valóságában.

Az arany-glétnek (Auripigment) 10-ed része szintúgy természeti valóságában.

²¹ Értékének.

§. 81.

A Dézmától egészen mentes a timsó, vitriol és büdöskő, vagy kénkő. A Salétrom-, és sófőzéshez, nem különben a kősóásáshoz tsak az Ország Fejedelmének vagyon jussa.

§. 82.

Ha egy Bányamívelő Társaság veszteségét bebizonyíthatja; mely esetben tsak a folyó költségek vétettetnek számba, akkor kérésére a Bánya Törvényszéknek közbenjárása által a Fejedelemtől Dézma fizetésétől feloldoztatik addig, míg bányájok a folyó költségeket nem téríti vissza.

Azon Felső Rendelések, mellyek szerint a beváltásba adott Bányatermesztmények kifizettetnek; a körülállások szerint változnak. Azoknak minden értzekre kiterjedő előadása, ezen kis írás tzéljával ellenkezik; tsupán azoknak kedvekért, akik e tárgyban egy kis tudósítást nyerni kívánának, a mostanság alsó Magyar országban, a föld alatt nyert arany és ezüst beváltásánál megállapított rendszert (System) fogom rövideden előadni.

Felséges Urunknak kegyelmes akarattja szerint, a maga tulajdon, és az idegenek Bányáikba nyert, a beváltásba hozott aranyat, és ezüstöt úgy kell tekintenünk, mintha az olly idegen pénzekben találatna, amellyek Országunkban nem forogván, újra felolvasztatnak, és pénzünkke verettetnek; mellyeknek huszadrésze a tűzbe vész, következésképpen a fizetés előtt ezen rész az egészből lehúzzattatik.

A Felséges Kintstár minden, ezentúl felmaradt fél font (Mark) aranytól 362 forintot, és fél font ezüsttől 23 forint 30 kr. fizet pengő pénzben. Ezen Summából a következő lehúzások történnék; úgymint: 1-ször: mint-hogy tsak a fejr ezüsből lehet pénzt verni, és ha arannyal vegyes, azt attól költségesen kell elválasztani: azért, ha az arany az ezüst mennyiségének negyed részénél többet nem téssen, minden fél font, illy vegyes ezüsttől, a választási költségeknék visszatérítése végett 1 forint, ha pedig több arany van benne: 2 forint 24 kr. húzzattatik le pengő pénzben. 2-szor Az olvasztás költségei. Ezek magokban foglalják az értz fuvarozására, és a próbáló műhelyekre tett költségeket is. Ezen költségekre

Ha egy mázsa értzben 2 - 4 1/4 lat ezüst vagy arany találatik, 1 forint 30 kr.

Ha 4 1/4 – 6 1/4 lat ezüst vagy arany van benne 2 forint.

És ezen felül 3 forint 3 kr. húzzattatik le pengő pénzben, minden mázsa értz-kőtől.

Ami ezen előadott levonások után, úgymint a tűzbe vesző huszad rész, a választási, és olvasztási költségeknek levonása után a rendelt fizetésből felmarad, annak 10-ed része a Felsőleges Kintstáré; a felmaradt rész az aranyért Kőrmötzi aranyokban, az ezüstért ezüstpénzben fizettetik ki.

Azomban tudni szükséges, hogy azon ásvány, amelly egy mázsaiban két lat ezüstöt, vagy aranyat nem tart; be nem váltattatik. Azt az értz törő malmokban addig hánják vetik, míg a kiszabott 2 latot el nem éri.

A Bányamívelők és Földes Uraknak egymás között fennforgó ügyéről (Von den Verhältnissen der Bergbauenden zur Grundherrschaft)

§. 83.

1781-ik Esztendő előtt, minden Földes Úr, a Bányamíveléshez szükséges fát illendő áron általadni köteleztetett. Ezért a Földes Úr számára egynéhány bánya részek (Kuxe) mellyeket Fa-kuxoknak neveztenek, ingyen műveltettek (minden Bánya idealiter 128 Kuxokra vagyon felosztva, aki legtöbbsel bír, az ennek a Bányának principálsa, és többnyire Igazgatója is). A fentemlített 1781-ik esztendőtől fogva, a Földes Urakkal rendes kötelező Levelek köttetnek.

§. 84.

Az alsó Magyarországi 7 Királyi Bányavárosok megyéjében a Bányamíveléshez szükséges fát ingyen adja Ő Felsőlege.

§. 85.

A föld feletti Bányász mívhelyek és lakóházak (Manipulations Gebäude) felépítésére, nem a Földes Uraság, de a Bánya Törvényszék ad engedelmet, amelly a kérőnek a megjelölt helyet jutalom képiiben adja által. Köteleztetik azomban a Társaság; munkájának elkezdése előtt, a Földes Uraságot megköszönteni, és néki a Bánya Törvényszéknek levelét bemutatni.

§. 86.

Minden hasznot hajtó helyeket, amellyeket a Bánya Társaságnak: p. o. tavak, vízfolyások, kőhalmazatok (Haldensturz) és föld feletti épületeknek felállítására fordítani szükséges, a Földes Uraság nékie illendő áron által adni tartozik.

§. 87.

Ha a Földes Uraság ezen helyeknek árukat betseken felül tartaná; akkor azt a Bánya Törvényszék a helyszínen szabja ki: mely Törvényes esetnél a Földes Uraság személyesen, vagy kiküldöttjei által megjelenhetik.

§. 88.

Azon esetben, ha a nevezett hely örök adófizetés terhe alatt van, vagy az ára nagyobbíttatik meg; vagy olly Summa tétetik le, amellynek Kamatjából az adóbéli rész kifizettethetik.

§. 89.

Minden a Bányászathoz szükséges miveszközök (Materialien), és a Bányászoknak élelmekre megkívántató dolgok; a Bort, és Boltosportékákat kivévn; szabadok a Vámtól, nemkülömben a Bányatermesztményeknek eladása (Verschleisz der Bergwerksproducte).

§. 90.

Ezen kívül a Bányamegyék soha Katonát nem állítanak.

Szent Péteri Imre,
a Királyi Bánya Víz-szívó erőművekre ügyelő Tiszt.

